

Superman v Rožni dolini, Matjaž Rebec (1974)
in Ivan Strekelj (1916–1975), marmor, akrilne barve,
devetdeseta leta (1996 ali 1997)

KDOR MIMO GREŠ
NE TOŽI NI SEM MRTEV
VVSEM KAR ŽIVIŠ
KAR PROST ZDAJ SMEŠ
ZAROD GRADIŠ
SEM JAZ JE MOJA ŽRTEV

strip v filmu
Ciril Horjak

Superman v Rožni dolini

Konec devetdesetih, ko sem bil še študent na Pedagoški fakulteti, je neznani storilec oskrnil spomenik talcem v Rožni dolini. Doprni kip prikazuje junaka, ki si trga srajco in nastavlja strelom svoja gola prsa. Kip talca iz belega kamna na visokem kamnitem kvadru z vklesanim posvetilom na podstavku je bil postavljen leta 1952. Neznani storilec je gole prsi s pomočjo dveh sodelavcev ponoči poslikal s Supermanovo modro obleko z znakom v obliki črke S. Spomenik, ki stoji na robu Tivolija, zahodno od Vrtnarije, nasproti hiše ob Cesti 27. aprila, je zjutraj videlo na stotine mladih, ki so se iz študentskega naselja odpravili proti fakultetam.

Ljubljana je torej konec devetdesetih imela, čeprav le za kratek čas, Supermanov spomenik. Neznani storilec je bil moj sošolec

Matjaž Rebec z oddelka za likovno pedagogiko Pedagoške fakultete. Vse študentsko naselje je naslednji dan govorilo o Supermanu iz Rožne.

Na prvi pogled si modre prsi z velikim S in prsi talca, ki si trga srajco, estetsko in ideološko ne bi mogle biti bolj narazen. Predrzná intervencija je v javni skulpturi združila strip, film in kiparstvo. Ameriška pop kultura se je zlila z jugoslovanskim socialnim realizmom, superjunak in žrtev sta postala eno.

Spomnimo se na prizor iz filma o Supermanu iz leta 1978, preden je zvezda uničila planet Krypton. Tik preden je

Supermanov oče Jor-El v filmu poslal sina proti Zemlji, mu je v slovo rekel naslednje besede:

»Daleč boš potoval, moj mali Kal-El, toda nikoli te ne bom zapustil.
Moji smrti navkljub bo bogastvo življenja tvoje.
Vse, kar sem se naučil, vse, kar čutim (...) zapuščam tebi, moj sin.
Vse svoje dni me boš nosil v sebi.
Mojo moč boš naredil za svojo (...) svoje življenje boš videl skozi moje.
Sin bo postal oče in oče bo postal sin.«

Najprej v oči zbode dejstvo, da je ženska (mati) povsem odsotna iz posvetila, kar je najverjetneje treba pripisati ideji odrešenika, ki se skriva v zgodbi Supermana. V njej odmeva odnos Kristusa in njegovega očeta Boga, kjer mati prav tako ni v prvem planu. Tom Mankiewicz, ključni sodelavec pri scenariju filmskega Supermana iz leta 1978, je rekel: »Ko Jor-El pošlje Supermana na zemljo, je očitno, da gre za metaforo Boga, ki pošlje Kristusa, da odreši človeštvo.«

Preberimo še verze, vklesane na podstavke spomenika talcem:

Kdor mimo greš
Ne toži nisem mrtev
V vsem kar živiš
Kar prost zdaj smeš
Zarod gradiš
Sem jaz je moja žrtev

V posvetilih je nekaj očitnih vzporednic. Tako v ideologiji ameriškega superjunaka kot v ideologiji povojne jugoslovanske oblasti odmeva zapuščina preminulih, ki omogočajo bogastvo življenja svojim zanamcem in preživelim. A podobnosti se s tem ne končajo.

Med kamnitim junakom in stripovskim likom so torej vzporednice, še precej več pa jih najdemo, če se ne opremo na film o Supermanu, niti ne na najbolj slovito stripovsko serijo iz štiridesetih in petdesetih, ampak na sploh prvo izdajo stripa, ki sta ga leta 1938 zasnovala Joe Shuster in Jerry Siegel.

Avtorja enega najbolj znanih stripovskih junakov sta namreč risar Joe Shuster in pisec Jerry Siegel. Oba sta sinova iz revnih imigrantskih družin, starši obeh so bili evropski Judje. Srečala sta se na srednji šoli v Glenbilla v Clevelandu. Njuno otroštvo je zaznamoval nizek življenjski standard, družini sta se komaj prebijali iz meseca v mesec. Pred likom, ki ga danes poznamo kot Supermana, sta ustvarila lik zlobnega telepata s tem imenom, ki pa ni doživel uspeha in je za našo primerjavo nepomemben. Če izhajamo iz Supermana, kot ga poznamo danes, po dolgih letih franšiznih dodelav, se zdi junak z rdečim ogrinjalom iz prve stripovske zgodbe zelo drugačen. Avtorja sta vanj pretočila svoj socialni čut za pravičnost in solidarnost z malim človekom.

Med stripom iz leta 1938, v katerem se Superman prvič pojavi, in med filmom, ki mu je sledil štirideset let kasneje, so zato pomembne razlike. Tako v tiskani kot v celuloidni reinkarnaciji

Supermana starša rešita gotove smrti ob uničenju planeta Krypton. A zdi se, da so se njegova dejanja na Zemlji in njegov moralni čut v štirih desetletjih, kolikor loči film od prvega stripa, bistveno spremenila.

Primerjajmo nekaj dejanj, s katerimi Superman v stripu poseže v življenja Američanov, z dejanji odraslega Supermana z velikih platen.

STRIP: Superman, Action Comics #1, 1938. Besedilo: Jerry Siegel, Risba: Joe Shuster

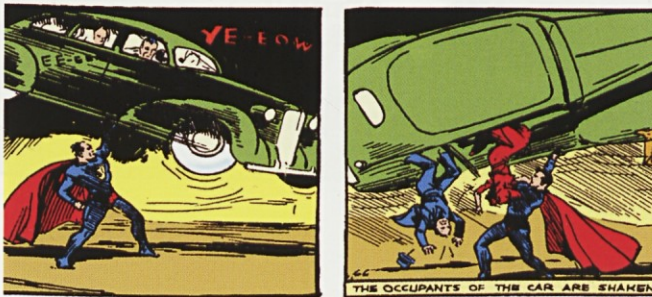
1. Superman prepreči linč zapornika, dokaže njegovo nedolžnost in nedolžnost ženske, ki čaka na usmrnitev z električnim stolom. Resnično storilko pripelje pred sodišče.

2. Posreduje v družinskem sporu in prepreči primer družinskega nasilja. Takoj ko izve novico, priteče do stanovanja in da nasilnemu možu lekcijo s pestmi.

3. Prepreči posilstvo Lois Lane. Nasilneže kaznuje. Prav iz te zgodbe je znameniti prizor Supermana, ki dviguje avto in ga z nasilneži vred trešči ob tla.

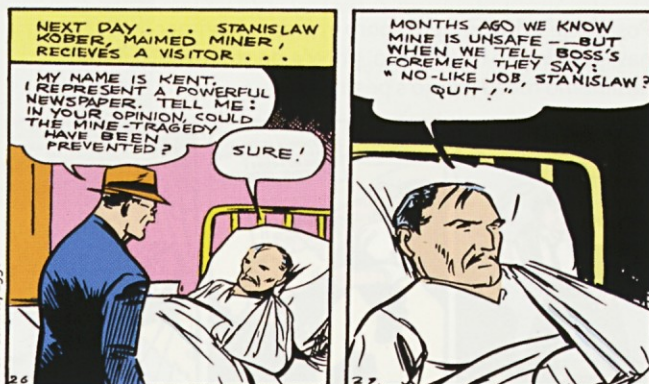

4. Posreduje, ko izve, da želi lobist, ki ga plačuje tovarnar orožja, podkupiti politika. Ameriški senat podtaknjeni zakon vseeno sprejme, kar v deželi tretjega sveta sproži začetek vojne. Maščuje se udeležencem zarote, še najbolj tovarnarju, ki ga odpelje na sredino strelskega obračuna nasprotujočih si vojska. Iz rok vojaške hunte reši novinarko Lois Lane. Na koncu spirti strani pripravi do tega, da skleneta mir.

© CD Comics, 1938

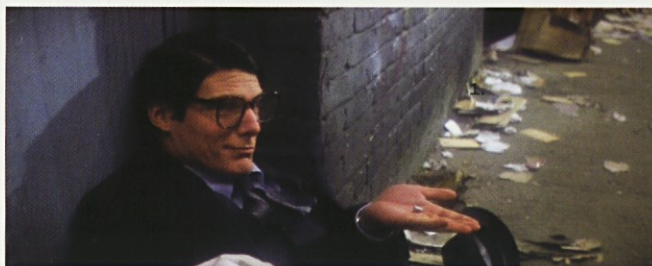
5. Po hudi nesreči v rudniku, ki je posledica slabega vzdrževanja jaskov, posreduje pri lastniku. Zapre ga v rudnik, tako da ta na lastni koži spozna slabe razmere, v katerih delajo rudarji. Superman doseže, da kapitalist poškodovanemu imigrantskemu delavcu prizna odškodninsko rento in v rudniku zagotovi visok standard varnosti pri delu. Posebej ganljiv je prizor, ko Superman, preoblečen v novinarka Clarka Kenta, v bolnišnici obišče poškodovanega delavca Stanislaw Kobra. Zavzame se za pravice enega delavca in doseže spremembo za vse delavce rudnika.

© CD Comics, 1938

FILM: Superman
Distribucija Warner Bros, 1978
Producenta: Alexander in Ilya Salkind
Režija: Richard Donner
Igrajo: Marlon Brando, Gene Hackman, Christopher Reeve, Margot Kidder
Scenaristi: Mario Puzo, David in Leslie Newman ter Robert Benton
Sodelavec pri scenariju: Tom Mankiewicz

1. Med poskusom uličnega ropa Lois Lane (v katero je filmski Superman očitno zaljubljen) zavaruje pred izstreljenim nabojem.

© Warner Bros. 1978

2. Reši Lois Lane in pilota helikopterja pred padcem z vrha nebotičnika. O ozkem Supermanovem pogledu na ženske nam lahko veliko pove zanimiv detajl. Preden se odlepi od tal in poleti rešiti Lois, je nad njegovo obleko navdušen zvodnik, ki na ulici prodaja usluge dveh prostitutk. Superman se poslovi: »Oprostite,« zvodnik pa za njim zakliče: »To je pa huda obleka!« Prizor je mojstrovina filmskega suspenza, zato zlahka spregledamo dejstvo, da se leteči mož po uspešni akciji ne vrne na ulico in ne uredi problema prostitucije. Ne poskuša preprečiti izkoriščanja žensk. Superman tu ne vidi težav.

© Warner Bros. 1978

6. Prepreči športno prevaro pri ragbiju.

© CD Comics, 1938

3. Ujame roparja nakita in ga preda policistu.

© Warner Bros. 1978

4. Ujame skupino bančnih roparjev in jih skupaj s čolnom dostavi policiji.

© Warner Bros. 1978

5. Razveseli deklico, ko reši njeno muco z drevesa.

© Warner Bros. 1978

6. V letalo predsednika ZDA trešči strela in uniči motor. Superman ga nadomesti z lastnim telesom in letalo varno pristane.

© Warner Bros. 1978

7. Z rentgenskim vidom pogleda, kakšne barve je spodnje perilo Lois Lane.

© Warner Bros. 1978

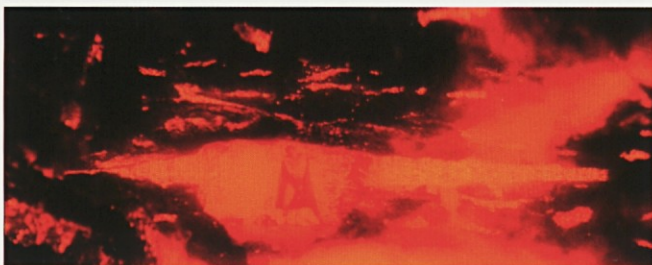
8. Ujame eno od dveh raket z atomsko konico. Druga vseeno doseže cilj v Kaliforniji in tam povzroči hud potres.

© Warner Bros. 1978

9. Odpravi največje posledice potresa: popravi veliko razpoko, zaustavi poplavo.

© Warner Bros. 1978

10. Reši avtobus, poln otrok, in mladega fotografa.

© Warner Bros. 1978

11. Potem ko Lois vseeno podleže poškodbam, zavrti čas nazaj in popolnoma odpravi posledice potresa. To je daleč največje dejanje v filmu. Superman izjemno hitro večkrat obkroži planet in uspe mu dobesedno zavrteti svet nazaj.

© Warner Bros. 1978

Mar ni očitno, da se prvi stripovski superjunak zavzema za malega človeka, za tiste, ki so v družbi deprivilegirani? V primeru rudnika pokaže celo zametek systemskega razmišljanja in za hip odigra vlogo sindikalnega zastopnika. Lahko si le predstavljamo, kakšno grožnjo bi Supermanova intervencija predstavljala za vse lastnike rudnikov, ki bi bili prisiljeni izboljšati delovne pogoje in denarna nadomestila za zaposlene. Hkrati je v stripu tudi dovolj neposredna kritika sprejemanja zakonov v senatu in kongresu, ki ga usmerjajo lobisti v službi interesov velikih korporacij, a tudi kritika ameriške zunanjepolitične doktrine, preko katere si podjetja zagotavljajo trge z destabilizacijo in vojnami v tretjih deželah.

Nasprotno pa je borbena energija filmskega Supermana usmerjena predvsem v zaščito osebe, ki jo ljubi. Zaradi nje je prekršil celo očetovo zapoved, naj ne posega v zgodovino. Okoli te moralne dileme je zgrajen dramatični zaključek filma. Predvsem pa ga bolj kot pravice delavcev zanima zaščita zasebne lastnine. Nakit, ki ga je ukradel ujeti ropar, bo policija vrnila v draguljarno, zakonitemu lastniku. Naropani denar bo vrnjen oškodovanim bankam.

Čeprav se stripovska sekvenca iz leta 1938 zaključuje z besedami: »Čudo moči, čudež duha, Supermanu je usojeno, da spremeni usodo sveta!«, mora filmski Superman poslušati očeta Jor-Ela, ko mu ta pravi:

»Ti si boljši kot drugi. (...)

Vodi tako, da navdihuješ druge.

Naj tvoja dejanja in ideali postanejo vzor, s katerim se bo človeštvo učilo služiti skupnemu dobremu. Čeprav ti je prepovedano spreminjati človeško zgodovino samo, lahko tvoje vodstvo usmeri druge k lastnim močem, da se moralno dvignejo ...«

Navodilo, naj ne spreminja zgodovine, moramo razumeti kot navodilo, naj ne posega v politični sistem. Filmski Superman o sistemu ne zna, noče ali ne more razmišljati kritično. Zato je tudi njegov moto: »For peace, justice and the American Way!« mogoče prevesti kar v: »Za mir, pravico in kapitalizem.«

Doprni kip talca iz belega kamna na visokem kvadrastem kamnitem podstavku z vklesanim posvetilom je bil postavljen leta 1952, v spomin med vojno ustreljenim talcem. Avtor spomenika je Ivan Štrekelj. Leta 1975 preminuli kipar si nikoli ni predstavljal, da bo njegov kip nekoč za nekaj dni spominjal na Supermanovo zavezo človeštvu.

Tudi odgovorne strukture niso delile navdušenja študentov nad intervencijo v javno skulpturo. Nemogoče je izvesti, ali je policija zaradi vandalizma podala prijavo proti neznanemu storilcu. Je sploh iskala krivca? Arhive mora policija vsakih nekaj let, ko dejanja zastarajo, uničiti. Ne glede na to, kdo je kip povrnil v prvotno stanje, občina ali predhodnik Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, zagotovo je bilo za restavracijo potrebnega veliko dela. Ko so odstranili barvo, so odstranili tudi tanko plast kipa, ki zato nikoli ne bo povsem tak, kakršen je bil prej.

Kaznivo dejanje poškodovanja kulturnega spomenika je torej že zdavnaj zastaralo. Matjaž Rebec je danes akademski kipar in se zdaj največ ukvarja – s popravili kipov. Kot zunanji sodelavec je zaposlen pri restavratorskem centru v Ljubljani. Kljub slabi vesti zaradi poškodovane zgornje plasti kipa ter zaradi kršitve zakonov in morale je danes ponosen na tisto nočno akcijo.

Strinjam se z njim. Zato sva s pomočjo Photoshopa ustvarila repliko njegove akcije. A retuširani podobi manjka moč izvirnika. Supermanov spomenik iz Rožne pogrešam skoraj toliko kot nov film o Supermanu. Štirideset let loči Sieglow in Shusterjev prvi strip s Supermanom od Donnerjevega filma o njem. Kmalu bo preteklo enako število let, odkar je bilo mogoče videti zaljubljenega Supermana, katerega glavna skrb je bila zaščita zasebne lastnine. Mislim, da je čas za novega starega Supermana. Lastniki franšize se že vse 21. stoletje ukvarjajo s filmsko oživitvijo lika, ki bi bila na ravni Donnerjevega filma, a je kljub rekordni gledanosti (npr. filma *Man of steel*, 2013, Zack Snyder) ni dosegla nobena od kasnejših uprizoritev. Očitno ostajajo brez idej, kako bi ga obudili v današnji čas, čeprav je ideja izvirne, prve izdaje stripa zopet dovolj aktualna, čas pa več kot primeren za Supermana, ki bi znova spregovoril o socialni nepravčnosti in o izključenosti iz političnega odločanja. Danes bolj kot kadarkoli, morda celo bolj kot v tridesetih letih, potrebujemo globalnega junaka, ki ne reagira le na posamezno, ampak tudi na systemsko nasilje. Na mobilnih napravah si je z DC-jevo aplikacijo prvo številko Supermana mogoče naložiti zastonj in povsem legalno. Tudi tisti hollywoodski producenti franšize, ki gledajo na vsak dolar, si jo lahko snamejo in preberejo.